

Een vrouw in oorlogstijd

Mandy Robotham bij Boekerij:

De oorlogspianiste
De zussen achter de muur
De typiste van Venetië
Het Berlijnse meisje
Een vrouw in oorlogstijd

Mandy Robotham

Een vrouw in oorlogstijd

Een jonge verloskundige. Een onmogelijke keuze.
Een strijd om te overleven.

Vertaald door Annemarie de Vries

ISBN 978-90-492-0450-1
ISBN 978-94-023-2658-1 (e-book)
NUR 302

Oorspronkelijke titel: *A Woman of War*
Vertaling: Annemarie de Vries
Omslagontwerp: HarperCollins UK, bewerkt door DPS Design & Prepress Studio
Omslagbeeld: © Arcangel
Zetwerk: Mat-Zet bv

© 2018 Mandy Robotham
© 2025 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

*Voor de jongens: Simon, Harry & Finn
En voor alle moeders en verloskundigen*

VOORWOORD

Vroedvrouwen houden van praten, analyseren en uitpluizen; het post-natale geklets in de koffiekamer is waar we de pracht van geboorte bespreken en de kleine dilemma's: hoe moet je vrouwen uitleggen hoe intens datgene is wat ze tijdens de bevalling misschien zullen meemaken? Is het wel eerlijk om voor de dag zelf in alle detail te beschrijven hoe tweeledig de geboorte is, hoe die het midden houdt tussen marteling en extase? Deze gedachten leidden ertoe dat ik me ging bezighouden met de grotere morele zaken waar we als vroedvrouw mee te maken zouden kunnen krijgen, met de vraag wat te doen op een moment dat je níét met hart en ziel zou willen streven naar de veiligheid van moeder en kind.

Voor mij was er maar één antwoord mogelijk: een kind van wie de genen zelf enorme beroering zouden veroorzaken onder degenen die gruwelijk hadden geleden onder zijn of haar vader, Adolf Hitler. Hier kwamen mijn fascinatie voor oorlogsgeschiedenis en mijn hartstocht voor geboortes samen, en zo ontstond het idee voor dit boek. Het gebruik van echte personages als Hitler en Eva Braun, die allebei zelfs acht decennia na dato nog sterke emoties oproepen, was een proef voor mijn eigen morele kompas. En toch hou ik vol dat alle vrouwen op het moment van bevallen gelijk zijn: prinses of pauper, engel of duivel, tijdens een normale bevalling moeten we heel diep in onszelf graven. Geboorte vaagt elk vooroordeel weg. Eva is tijdens het bevallen een van die vrouwen. Zo ook is de baby op het moment van de geboorte verschoond van elke morele smet, een onschuldig, volledig puur wezentje.

Met behulp van feitelijk onderzoeksmateriaal en scenario's is dit mijn

kijk op een momentopname uit de geschiedenis. In het verleden is er wel gespeculeerd over een mogelijk kind van de Führer en zijn uiteindelijke echtgenote, maar dit boek is fictief, een antwoord op mijn ‘stel nou dat?’. Ook Anke is een fictief persoon, maar wel een belichaming van wat ik in veel vroedvrouwen terugzie: een zeer groot hart, maar met twijfels en angsten. Met andere woorden, een normaal mens.

Irena

Duitsland, januari 1944

Heel even was het zo stil als maar kon, zo vroeg in de morgen in de barak. Een stilte die alleen onderbroken werd door wat vrouwelijk gesnurk. De nachtwoakster liep met een stok heen en weer tussen de rijen stapelbedden, op zoek naar ratten die het voorzien hadden op de roerloze ledematen van de vrouwen, en klaar om de vraatzuchtige rovers te lijf te gaan. Boven de stapelbedden stegen wolkjes menselijke adem op in de ijzige, onbeweeglijke lucht. Het was vreemd om niemand te horen hoesten, geen symfonie van ratelende longen en krakende ribben die dreigden te breken als er nog één keer gehoest zou worden. Iedere dertig seconden werd de duisternis doorkliefd door de speldenprikjes van het zoeklicht die continu door de gaten tussen de planken door piepten, op de enige plek die wij ‘thuis’ konden noemen.

Ik lag vooraan in de barak te dommelen, wetende dat Irena's bevalling net begonnen was. Uit het bed naast de kachel verbrak plotseling een gepijnigde kreet de stilte toen een heftige wee in haar opwelde en haar onrustige slaap verstoorde. Hoewel ze het kermen probeerde te onderdrukken, glipte het toch tussen haar afgebroken tanden door.

‘Anke, Anke,’ jammerde ze. ‘Nee, nee, nee... doe iets.’

Haar leed was geen teken van zwakte, want Irena had dit in vredestijd al twee keer eerder gedaan, maar van het onontkoombare gevolg van dit proces, van deze bevalling. Een geboorte. Haar baby zou geboren wor-

den en voor Irena was dat haar ergste nachtmerrie. Zolang haar kindje binnen zat, af en toe schopte en een teken gaf dat het nog niet alle levenssappen van de moeder had opgesnoept en behoefte had aan meer, was er hoop. Buiten vervloog die hoop heel snel.

Ik was al vlug bij haar, verzamelde de vodden en het papier dat we hadden bewaard en pakte een emmer water erbij die ik gisteren voor de avondklok zorgvuldig uit de put had gehaald. Ze was onrustig, in een soort delier dat je normaal bij tyfusgevallen zag. De naam van haar man, die waarschijnlijk al gestorven was in een ander kamp, kwam keer op keer prevelend over haar droge lippen terwijl ze heen en weer rolde op de dunne stromatras, waaronder de planken kraakten.

‘Irena, Irena,’ fluisterde ik steeds. Verwoed probeerde ik haar blik te vangen. In tegenstelling tot de vrouwen in Berlijnse ziekenhuizen leken de moeders in het kamp vaak in een andere wereld te verkeren tijdens een bevalling. Alsof ze zichzelf naar een andere plek transporteerden, naar een luchtkasteel. Ik kon me voorstellen dat dit voor hen een manier was om de werkelijkheid buiten te sluiten, namelijk dat ze een baby op deze grimmige, afschuwwekkende wereld zetten. Dat ze in hun dromen een perfect nestje bouwden dat het werkelijke leven hun niet kon geven.

Zoals vaak bij bevallingen van een derde kind, verliep deze snel. Na een paar uur voortsudderen, volgden de weeën zich nu in rap tempo op, de ene na de andere. Rosa, die ook uit haar halfslaap was ontwaakt, stond al snel bij me. Ze stookte het armzalige vuurtje op en zette er water op, terwijl een andere vrouw een olielamp bracht, waarvan we de brandstof hadden opgespaard voor dergelijke gevallen. Dit was alles wat we hadden, behalve ons vertrouwen in Moeder Natuur.

De weeën waren erg heftig en tijdens een ervan braken de vliezen. Een treurig schraal beetje vruchtwater was het, maar Irena verzette zich. In elke andere omstandigheid zou het lichaam zich schrap zetten om te persen, overweldigend en onverbiddelijk. Tijdens hun eerste zwangerschap maakten vrouwen zich vaak zorgen of ze wel zouden weten wanneer het tijd was om te persen, waarop wij vroedvrouwen ze altijd probeerden gerust te stellen dat ze het vanzelf zouden merken. Dat het een

oerkracht was die zijn weerga niet kende, een vloedgolf waarop je je moest laten meevoeren en waar je je niet tegen moest verzetten. Maar Irena klampte zich vast aan haar kind alsof haar leven ervan afhing, hoewel er onder haar laken een dun straaltje slijmerig bloed verscheen. Dat was het teken dat het lichaam er klaar voor was om los te laten. Alleen de ijzeren wil van de moeder hield de poorten stevig gesloten.

Uiteindelijk, na nog een paar hevige weeën, won de baarmoeder de strijd. Er klonk een veelzeggende oerkreun en in het schijnsel van de lamp zag ik dat de baby eraan kwam. Het hoofdje was nog niet zichtbaar, maar achter de dunne, bijna doorzichtige huid van Irena's billen was een kenmerkende bollende vorm zichtbaar. Radeloos rolde ze met haar hoofd op het kussen heen en weer en hijgend mompelde ze: 'Nee, nog niet, kindje, veilig binnenblijven', terwijl haar handen wanhopig naar haar opening dwaalden alsof ze de baby terug naar binnen wilde duwen. Rosa stond Irena aan het hoofdeinde bemoedigend toe te fluisteren en gaf haar slokjes van het schoonste water dat we hadden kunnen vinden, terwijl ik me met de lamp op haar onderlichaam concentreerde.

Deze baby stond erop om geboren te worden, ongeacht zijn of haar toekomst. Bij de volgende wee verscheen er zwart haar tussen Irena's schaamlippen en ik moedigde haar aan om te 'blazen, blazen, blazen', zodat ze hopelijk wat kracht terug zou nemen en ze niet zou inscheuren, aangezien we geen materiaal of mogelijkheid hadden om te hechten en niet nog een open wond konden gebruiken waar de ratten en luizen zich aan tegoed konden doen.

Nu Irena voelde dat het onafwendbaar was, gaf ze toe en het hoofd van de baby gleed met een draai de wereld in. Heel even, zoals met zo veel geboortes die ik had meegemaakt, stond de tijd stil. Het hoofd van de baby lag op de schoonste doek die we hadden, met de schouders en de rest van het lijfje nog binnen in Irena. Ze liet haar bezwete hoofd achterover tegen Rosa aan vallen, een lichaam dat samentrok van opgeluchte maar verdrietige snikken en maar een sprankje vreugde. Het was stil in de barak. De meeste vrouwen waren inmiddels wakker en twee of drie paar ogen per stapelbed keken toe nu de nieuwsgierigheid het had ge-

wonnen van de behoefte aan slaap, hoewel ze zich beperkten tot wat vluchtige blikken om het beetje privacy dat Irena had te respecteren.

De baby was op zijn rug naar buiten gekomen en lag me recht aan te kijken. Ik zag de ogen open- en dichtgaan, net als die van een porseleinen pop, en het mondje tuiten alsof hij of zij ademhaalde. De seconden verstreken, maar er was geen reden tot bezorgdheid. De navelstreng voorzag het kind van gefilterde zuurstof van Irena, veel zuiverder dan de bedompte lucht om ons heen.

‘Het gaat goed, je kindje zal er nu snel zijn,’ fluisterde ik. Maar ik wist dat Irena niets anders voelde dan de dreigende angst en verdriet.

Er kwam weer een wee en ze verschoof haar achterwerk om meer ruimte te maken, terwijl het hoofdje van de baby opzij draaide zodat de schouders erdoor konden, en daar gleed Irena’s zoon naar buiten, in een dun laagje water vermengd met bloed. Het was maar een schriel mannetje, met een veel te groot hoofd voor de rest van zijn lijf en met gezwollen testikels. Irena had hem zo goed als ze kon gevoed met haar schamele dieet dat bijna verstoken was van proteïnen en vetten, met dit als gevolg. Ik pakte de tweede beste doek om hem droog te vegen en zijn slappe, stille lijf tot leven te prikkelen. Diep vanbinnen dacht ik: ‘Bespaar jezelf de pijn en piep er maar meteen tussenuit, ventje.’ Maar toch bleef ik over zijn tere huid wrijven om hem aan te sporen, uit een aangeboren menselijk instinct om het leven te beschermen.

Irena was onmiddellijk terug op aarde en ze klonk overstuur. ‘Is alles goed? Waarom huilt het niet?’

‘Hij moet nog een beetje bekomen, Irena. Geef hem maar even de tijd,’ zei ik, en mijn eigen adrenaline raasde door mijn lichaam terwijl ik in gedachten zei: ‘toe nou, kindje, adem eens, voor haar, kom op.’ In werkelijkheid blies ik hem in zijn geschrokken gezichtje en zei ik: ‘Hé kleintje, zeg eens wat tegen ons.’

Nog één keer stevig wrijven en toen hoestte hij, hapte naar adem en werden zijn ogen nog groter toen hij zijn omgeving in zich leek op te nemen. Ik gaf hem direct aan Irena en legde hem tegen haar blote huid aan; door de bevalling was er niets warmers in deze ruimte dan zij zelf.

Hij zette het niet op een huilen maar murmelde wat tegen haar. Hoe dan ook betekende het dat hij ademde, en adem betekende leven.

Voor het eerst in maanden straalde Irena volledige tevredenheid uit. ‘Hallo, lieverd,’ kigde ze zachtjes. ‘Wat ben jij een mooie jongen. Wat ben jij lief.’ Na twee meisjes was hij haar eerste jongetje, de liefste wens van haar man. Wat iedereen dacht maar niemand verwoordde, was dat ze waarschijnlijk niet een van hen tot volle wasdom zou zien komen. Er was geen mens die haar tijdelijke vreugde wilde bederven.

Zonder iets te zeggen, namen Rosa en ik onze rollen aan. Zij bleef bij Irena en de baby en stopte hem wat warmer onder de weinige dekens die we hadden, terwijl ik een waakzaam oog hield op Irena’s opening, terwijl het bloed een plas vormde op de doek onder haar. Alles zag er voor als nog normaal uit, maar al sinds het begin van mijn opleiding had de placenta me altijd meer zorgen gebaard dan de baby’s zelf. Door pure uitputting kan het lichaam soms dienst weigeren en de placenta niet uitdrijven. Het zweet stond op mijn voorhoofd en in mijn nek. Als we nu zowel de moeder als het kind verloren, leek het echt wel of Moeder Natuur geen ziel had.

Maar zoals zo vaak deed ze gewoon haar werk, een factor die constant bleef ondanks alle verfoeilijke veranderingen die de mensen teweegbrachten. Irena’s gezicht dat nog steeds straalde dankzij de liefdeshormonen, vertrok van pijn toen er weer een wee door haar lichaam voer. Twee keer persen en de placenta floepte op de voddën, klein en bleek. De baby had elk greintje vet uit dit zwangerschapsapparaat getrokken en het zag eruit als een uitgewrongen doek met een koordje eraan. Goed gevoede Duitse dames produceerden dikke, sappige strengen die weelderig kronkelden en eindigden in bloedrood weefsel dat negen maanden lang goed doorvoed was. Sinds ik in het kamp was, had ik alleen maar deze schamele exemplaren gezien.

Zodra ik had gecontroleerd of de hele placenta eruit was gekomen, aangezien er een dodelijke infectie kon ontstaan als dat niet het geval was, deden we de deur van de barak open om hem naar buiten te gooien, weg van de ingang. Er klonk meteen flink gekrabbel en gekras toen een

aantal ratten, waarvan sommige bijna zo groot waren als katten, vochten om als eerste door hun gaten aan de zijkant van de barak te komen en het grootste deel van het verse vlees te bemachtigen. Maanden daarvoor hadden de vrouwen een meningsverschil gehad over dit voeren van de ratten omdat ze daar alleen maar groter van konden worden, maar deze beesten waren meedogenloos in hun zoektocht naar voedsel. Als ze niets hadden, kwamen ze op ons af en vraten ze van de huid van de vrouwen die te ziek waren om zich te verroeren, te doods om iets te merken. Als de ratten waren afgeleid of vol zaten, vielen ze ons tenminste even niet lastig. Ik had een hekel aan dat ongedierte, maar tegelijkertijd bewonderde ik hun overlevingsdrang. Ongedierte of mens, we probeerden allemaal eenvoudigweg te overleven.

Rosa en ik ruimden om Irena heen wat op, voor zover dat lukte, terwijl zij genoot van het huid-op-huidcontact met haar kind. We hadden toch niets om hem aan te trekken. Hongerig zoog hij van haar papierachtige borst, zijn kleine wangetjes gulzig zuigend aan het bijna droge vlees. Het vrijkomen van hormonen bracht een nieuwe kramp teweeg in Irena's buik, maar je kon zien dat ze daar bijna van genoot. Rosa zette brandnetelthee van de blaadjes die we hadden opgespaard en een uur lang straalde Irena pure vreugde uit. Maar naarmate de duisternis plaatsmaakte voor daglicht dat tussen de planken heen naar binnen kwam, werd de sfeer in de barak gespannener. Irena en haar baby hadden maar beperkte tijd.

Een aantal vrouwen verzamelde zich onder zacht geneurie om haar heen in een welkomstlied voor het kind. In de werkelijke wereld zouden ze cadeaus, eten en bloemen hebben meegenomen. Hier hadden ze niets om te geven, behalve de liefde die ze diep in hun hart verborgen hielden, samen met wat hoop die ze af en toe de ruimte gaven. Er waren er zoveel die al kinderen hadden verloren, van hen gescheiden waren en die wanhopig verlangden naar de geur van het natte hoofdje van hun kind, broertjes, zusjes, neefjes of nichtjes. Ze maakten allemaal deel uit van dit verlangen. Bij gebrek aan een rabbijn zegende een vrouw het kindje en zo werd het in hun midden onthaald. Zijn moeder noemde hem Jonas,

naar haar echtgenoot, en ze glimlachte terwijl hij onderdeel werd van de geschiedenis, erkend werd.

Rosa en ik zaten in de hoek. Ik was de enige niet-Joodse en nam de prachtige klanken in me op, hoewel ik één oor gespitst hield: het kamp ontwaakte, de bewakers schreeuwden hun bevelen, laarzen kletterden onafgebroken op de harde bevroren grond. Het was een kwestie van tijd voordat ze ons domein binnentraden. Het had geen enkele zin om het kind te verstoppen, dat hadden we al eerder geprobeerd, maar het constante hongerige gehuil van een pasgeboren baby kon je niet dempen. Die ene keer had het geleid tot de kilste, gruwelijkst denkbare dood voor de moeder en het kind. Als we in ieder geval een van beiden konden redden, was dat al iets. Irena had kinderen die ze misschien nog wel terugvond. Niet dat het waarschijnlijk was, maar het was wel mogelijk.

Uiteindelijk kreeg Irena bijna drie kostbare uren de tijd met haar kleintje. Om zeven uur zwaaide de deur open en blies er een harde wind naar binnen toen de bewaaksters binnenkwamen voor het appèl. De bewoonsters van deze barak hoefden daarvoor niet naar buiten, maar alleen omdat er zo veel van de vrouwen aan bed gekluisterd waren en de bewaaksters gevaarlijk geïrriteerd raakten als die tijdens het lange wachten neervielen. Ik had een succesvol beroep gedaan op de kampcommandant om het appèl binnen te houden, een verrassende en ongebruikelijke concessie van hun kant.

Het was de eerste bewaakster die doorhad dat er een nieuweling was. Ik was er vrij zeker van dat dit er een was die voor de oorlog in een ziekenhuis had gewerkt, misschien zelfs als vroedvrouw. Ze keek me altijd intens achterdochtig aan, met een vuile frons op haar brede voorhoofd, vooral als ik bij de Joodse vrouwen was, alsof ze er niet eens aan moest denken om hen aan te raken. Niettemin had ze er geen enkele moeite mee om met het uiteinde van haar wapenstok zo op hun verschrompelde lichamen in te beuken dat het de meeste pijn veroorzaakte. Daarnaast beschikte ze over een tweede, sinisterder specialiteit.

Het was haar neus die de koperachtige geur van het geboortebloed opving, niet die van de tweede, schimmige bewaakster.

‘Weer een erbij?’

Zoals altijd liep ik naar voren. Deze uitwisseling was inmiddels een spelletje geworden dat ik vrijwel zeker zou verliezen, maar dat weerhield me er niet van om het steeds weer te proberen. ‘De baby is pas een uur geleden geboren,’ loog ik. ‘Dat is niet lang. Nog een beetje langer. Dat staat het appèl niet in de weg.’

Ze keek de barak door, alle bedden af, en zo’n zestig paar ogen keken terug, de anders zo doffe blik van Irena helderder dan ik ooit had gezien. Heel even leek het of de bewaakster een kort uitstel overwoog. Toen snoof ze en zei ze grommend: ‘Je kent de regels. Die maak ik niet. Het is tijd.’ De rechtvaardiging van zo’n negentig procent van de vernederingen in het kamp kwam daarop neer. Wij kunnen er niets aan doen. We volgen alleen bevelen op. De andere tien procent was puur voor de lol.

Op dat moment leek Irena uit de wereld van haar bevalling te breken en drukte haar kind tegen haar blote borst aan, terwijl ze van het bed sprong en achterwaarts naar de hoek naast de kachel liep, met een spoor van bloed achter zich aan. ‘Nee, alstublieft,’ riep ze huilend. ‘Ik wil alles doen. Ik doe álles, alles wat u maar wilt.’

De keiharde blik van de bewaakster maakte Irena duidelijk dat er niet te onderhandelen viel, dus probeerde ze een andere manier. ‘Neem mij dan. Neem mij maar mee, maar laat de baby hier.’ Irena richtte haar wanhopige smeekbede tot mij. ‘Anke? Jij zorgt wel voor het kind, toch? Als ik er niet meer ben?’

Ik knikte, hoewel ik wist dat ik dat niet kon. De weinige niet-Joden die hun kinderen mochten houden, hadden nauwelijks genoeg melk voor hun eigen baby’s, laat staan dat er nog eentje aan hun borst werd gelegd. Binnen een paar weken bezweken de kleintjes aan ondervoeding en een baby van ouder dan een maand zag je hier zelden. Ik hoefde het niet eens te vragen, geen van deze wanhopige verzoeken had ooit gewerkt. We hielden allemaal de adem in voor Irena, want hoewel dit iets was wat we maar al te vaak hadden meegemaakt, voelde het nog steeds volkomen

onwerkelijk. Een moeder die moest smeken voor het leven van haar kind.

De bewaakster slaakte een zucht, duidelijk verveeld. De volgende stap was onafwendbaar, maar iedere moeder die niet buiten bewustzijn of verlamd was, smeekte tegen beter weten in om hetzelfde. Dat was het moederinstinct: je eigen leven laten om een nieuw leven te redden.

‘Kom op,’ zei de bewaakster, en ze liep op Irena af. ‘Maak het niet moeilijker. Of moet ik je soms pijn doen?’

Ze greep naar de doek, waarop Irena zich nog verder in de hoek perste. Het plotselinge gehuil van de baby wist bijna de klap die zijn moeder kreeg te overstemmen, waarna de bewaakster met de lap losjes om de bungelende beentjes heen uit het handgemeen tevoorschijn kwam. Met samengeknepen ogen en opeengeperste lippen draaide de bewaakster zich om en kloste op haar zware laarzen naar de deur. Wij gingen onder-tussen als een beschermend schild om Irena heen staan, want als ze achter de bewaakster aan ging, zou ze bijna zeker neergeschoten worden door de scherpschutters op de uitkijktorens. Als een wilde grizzlybeer dook ze op uit de schaduw, met haar afgebroken tanden ontbloot, een tornado van wanhoop, en wij vingden haar op in ons menselijke net. De hoge, schrille kreten weerklonken zelfs buiten in de lucht, en ik kon me voorstellen dat het kamp even stilviel, in de wetenschap dat het dodelijke protocol in gang was gezet.

De vrouwen begonnen onmiddellijk te zingen, een klaagzang, steeds harder, en de hele groep wiegde heen en weer met Irena in het midden, een scherm om haar leed op te vangen. Dit was bedoeld om troost te bieden, maar diende nog een ander doel, namelijk om het geluid te overstemmen van de baby die in de waterton verdween. Een geluid dat net zo schokkend was als geweervuur als je het eenmaal gehoord had. Rosa ving mijn blik op, knikte en verdween meteen naar buiten, in de hoop het treurige lijfje te kunnen pakken zodra de bewaakster het aan de kant had gegooid en voordat de ratten en waakhonden zich er meester van konden maken. Een placenta was één ding, maar een menselijk lichaam... een persoon. Daar moest je niet aan denken.

Na een tijdje ging Irena's geschreeuw over in een gejammer dat uit haar diepste binnenste leek te komen, een aanhoudend gehuil dat met geen pen te beschrijven was. Zoiets had ik alleen ooit gehoord toen ik de zomers op de boerderij van mijn oom doorbracht en de kalveren naar de veemarkt gingen. Tot diep in de nacht riepen hun treurende moeders wanhopig om hun kinderen en dan lag ik met mijn handen over mijn oren in een poging de gepijnigde uitroepen buiten te sluiten. Toen ik ouder werd, vroeg ik altijd aan oom Dieter wanneer de kalveren naar de markt gingen, zodat ik wist wanneer ik níét naar hem toe moest.

Zo goed en zo kwaad als het kon, ruimde ik op, waarna ik wat andere zieke vrouwen in de barak verzorgde. Ik ververste een paar verbanden, gaf ze water en hield ze vast als ze onbedaarlijk hoestten. Op die momenten was ik altijd dankbaar voor mijn verpleegstersopleiding, waardoor ik over eenvoudige taken niet hoefde na te denken. Wat er die ochtend, en op vele andere ochtenden, was gebeurd, wilde ik niet overdenken of verwerken.

Twee keer ging ik naar buiten. Een keer voor wat frisse lucht, en van de kou kwam ik inderdaad een beetje bij. Een tweede keer om naar een barak voor niet-Joodse vrouwen te gaan waar er ook pas twee bevallen waren. Na de bevalling kon ik weinig voor hen doen aangezien ik geen materiaal of medicijnen had, maar ik kon ze in elk geval geruststellen dat hun bloedverlies normaal was en dat hun lichaam aan het herstellen was. De sterkere vrouwen in hun eigen barak deden het zwaardere werk, terwijl zij probeerden zoveel mogelijk melk te produceren.

Dankzij mijn classificatie als 'Duitse politieke gevangene', die aangeduid werd door een rode in plaats van een gele ster op mijn armband, mocht ik me als verpleegster en vroedvrouw vrij tussen de barakken bewegen, en dat deed ik ook veelvuldig omdat ik, net zoals in vreedstijd, graag zorgde voor alle vrouwen, ongeacht hun geloof of ras. De meeste die ik verzorgde waren al zwanger voordat ze in het kamp kwamen, anderen raakten zwanger tijdens hun gevangenschap. Vooral de Joodse vrouwen, hoewel er geen enkele bewaker ooit verantwoordelijk werd

gehouden. Het woord ‘verkrachting’ kwam in het vocabulaire van het kamp niet voor. Het was ironisch dat aardig wat kinderen die hier geboren werden half Arisch waren en toch opgeofferd werden in naam van het superieure ras.

In Barak 23, die door zowel de bewakers als de gevangenen ‘de moederbarak’ werd genoemd, verbleef Irena nog een paar uur in haar bed naast het smeulende vuur, waar ze constant werd vastgehouden door een van de vrouwen van de zangkring. Ik controleerde of ze niet te hevig bloedde en even deed ze haar ogen open, die opgezwollen waren met korsten en diepe wallen eronder, helemaal uitgewrongen. Haar zwarte pupillen boorden zich in de mijne terwijl ze mijn hand vastpakte toen ik die van haar buik haalde.

‘Anke, waar was het allemaal goed voor?’ vroeg ze met jammerlijke stem, waarna ze weer begon te snikken zonder nog een traan te kunnen produceren.

Ik kon haar niet antwoorden omdat ik niet wist wat ze bedoelde. Waar was wát allemaal goed voor? Zwangerschap, kinderen, dit leven... of het leven in het algemeen? Er was gewoon geen antwoord.

Exit

Alleen al bij het horen van de woorden begon ik zichtbaar te rillen. ‘De commandant wil je spreken.’ In de duisternis van de barak werden de ogen wijd opengesperd en iedere beweging viel stil. Er klonk geen geluid, er was alleen de bedompte lucht van angst die uitsteeg boven de stank van mensendieren: urine en uitwerpselen, vrouwelijke vloeiing en de onderliggende geur van geboorte. Mijn handen waren nat van het pus, waar de soldaat vol afschuw naar keek. Ik zocht naar een doek die nog niet doorweekt was, iets wat even tijd kostte in het halve donker.

‘Opschieten!’ zei hij. ‘Laat hem niet wachten.’

Op dat moment waren mijn gedachten heel helder: dood ga ik toch, dus ik hoef me net zo goed niet te haasten. Niemand werd bij de commandant geroepen om even gezellig te komen kletsen.

Gek genoeg was het de ijzige wind die door de gaten in mijn jurk drong waardoor ik ophield met beven, omdat het beetje spiermassa dat ik nog overhad zich inspande om zoveel mogelijk warmte binnen te houden. Op de kale binnenplaats keken nog meer ogen me aan. De blikken schetsten mijn lot terwijl ik de paradeplas van de soldaat probeerde bij te benen. ‘Ja, Anke kunnen we ons nog wel herinneren,’ zouden ze later in hun groezelige barakken tegen elkaar zeggen. ‘Ik weet die dag nog dat ze bij de commandant geroepen werd. We hebben haar nooit meer gezien.’ Met een beetje geluk zouden ze me op zo’n manier herinneren, als een verhaal dat verder verteld werd.

De bewaker leidde me langs de schuren naar het hek en het grote huis,

waar hij me bars aanspoorde om door te lopen. Ik had de deur van het huis nog nooit gezien en vertraagde mijn pas om het verfijnde houtsnijwerk van engelen en nimfen aan de buitenkant te bewonderen. Dit was ongetwijfeld het werk van Ira, de houtsnijder en steenhouwer die de vorige winter aan een longontsteking was overleden. Zijn liefde voor zijn vak was onmiskenbaar, zelfs hier aan de poort van de vijand, hoewel ik een kleine gargouille tussen twee rozen opmerkte die duidelijk het kwaad van de nazi's uitbeelde. Dit kleine teken van verzet blies mij wat moed in terwijl ik de trap op liep naar de deur toe.

Binnen begonnen mijn wangen te gloeien van de plotselinge warmte, en het zweet stond op mijn bovenlip. Ik likte het af en genoot van de zoute smaak. In de grote met houten lambrisering afgewerkte hal knetterde een flink haardvuur waar een stapel brandhout naast lag die de tientallen baby's het leven had kunnen redden die ik de afgelopen maanden had zien sterven. Ik was niet verbaasd of geschokt en ik haatte mezelf dat ik geen emoties voelde. We waren eraan gewend geraakt om onze gevoelens in een vorm te gieten die iets opleverde: woede was verspilde energie, maar irritatie leidde tot vernuft en compromissen en redde mensenlevens.

De soldaat keek naar mijn uitgemergelde lichaam en blafte me toe dat ik bij het vuur moest blijven staan, iets wat ik opvatte als een kleine blijk van menselijkheid. Ik ging er met mijn rug naartoe staan zodat ik het vuur door mijn afgedragen jurk heen kon voelen branden op mijn rug en genoot bijna van de pijn. De soldaat klopte hard op de donkere houten deur, binnen klonk een stem, en ik kreeg het teken dat ik verder moest lopen.

Hij zat met zijn rug naar me toe. Zijn haar was bijna witblond, de perfecte Ariër. De soldaat klakte zijn hakken tegen elkaar als een Spaanse danser, waarop het hoofd in de stoel zich omdraaide en het prototype van een echte nazi in beeld kwam, met hoge jukbeenderen, strak en gezond, en een roze huid die duidde op een rijk dieet en die me deed denken aan de flamingo's die ik samen met mijn vader in de dierentuin van Berlijn

had gezien. De huidtinten in de rest van het kamp waren allemaal een variant van grijs.

Hij schoof wat met zijn papieren en richtte zijn blik op mijn voeten. Een plotselinge golf van schaamte trok door me heen vanwege de duidelijk zichtbare gaten in mijn schoenen, gevolgd door een vlaag van woede op mezelf omdat ik me schuldig voelde, terwijl hij en zijn soort verantwoordelijk waren voor die gaten, en voor de pijnlijke striemen op mijn leerachtige voetzolen. Zijn blik schoot omhoog naar mijn gezicht zonder acht te slaan op de rest van mijn miserabele verschijning.

‘Fräulein Hoff,’ zei hij. ‘Gaat het goed met u?’

Zoals hij dat zei, leek het wel of we bij een theekransje zaten, een terloopse vraag aan een vrijgezelle tante of een knap meisje. Mijn irritatie steeg weer en ik kon me er niet toe zetten om te antwoorden. Afwezig had hij zich weer over zijn papieren gebogen, maar vanwege de stilte keek hij toch weer op.

Ik dacht: ik heb toch niets te verliezen. ‘U ziet zelf hoe goed het met me gaat,’ zei ik met vlakke stem.

Vreemd genoeg werd hij niet boos om mijn opstandigheid, waardoor ik me realiseerde dat hij alleen maar zijn taak vervulde, een onaangename maar noodzakelijke klus.

‘Hm,’ zei hij. ‘U fungeert als kampvroedvrouw? U helpt álle vrouwen?’

Hij keek me diep minachtend aan, nam mijn donkere uiterlijk in zich op dat het midden hield tussen Joods en Duits.

‘Dat klopt,’ zei ik met enige trots.

‘En voor de oorlog werkte u in de Berlijnse ziekenhuizen? Als vroedvrouw?’

‘Inderdaad.’

‘U schijnt een goede reputatie te hebben,’ zei hij, terwijl hij de papieren las die voor hem lagen. ‘U had de leiding over de kraamafdeling en hebt u opgewerkt tot hoofdzuster.’

‘Dat klopt.’ Ik kreeg een beetje genoeg van zijn gebrek aan emotie. Er was zelfs geen spoor van woede te herkennen.

‘Mijn staf vertelt me dat er tijdens uw verblijf hier nog nooit een baby is overleden.’

‘Niet bij de geboorte,’ zei ik uitdagend. ‘Voor en na is een ander verhaal.’

‘Tja, nou ja...’ Hij wuifde mijn woorden weg alsof hem net een kop thee of glas wijn was aangeboden. ‘En uw familie?’

Dit was het moment dat mijn trots en opstandigheid wegzakten, naar de tenen van mijn kapotte schoenen. Mijn keel kneep dicht alsof er hete kolen in zaten en ik slikte moeizaam. ‘Ik heb een vader, een moeder, een zus en een broer, mogelijk in de kampen,’ wist ik uit te brengen. ‘Misschien zijn ze dood.’

‘Toevallig heb ik nieuws van ze,’ zei hij met zijn afgebeten accent. ‘U schijnt uit een goede Duitse familie te komen, maar uw vader is, zoals u weet, geen voorstander van de oorlog en uw broer ook niet. Zij zijn in leven, uiteraard onder ons toezicht. Zij weten ook van uw toestand af.’ Zijn ogen bewogen even omhoog om mijn reactie te peilen, maar toen die uitbleef, keek hij weer naar beneden.

‘Het is goed dat u dit weet met het oog op het voorstel dat ik u wil voorleggen.’

De klank in zijn stem suggereerde dat hij me een banklening aanbood, in plaats van mijn leven. Op dat moment overpeinsde ik of hij zijn moeder een knuffel gaf als ze elkaar zagen, of hij haar met liefde kustte, of hij als een kind tegen haar aan huilde. Of was hij als harteloze schoft geboren? Ik vroeg me af of de oorlog hem zo had gemaakt, een vacuüm in uniform. Zo vermaakte ik mezelf aardig, lekker warm bij zijn haardvuur. Misschien stierf ik wel met een warm gevoel, en niet met blauw, ijzig bloed dat door mijn aderen kroop. Dan zou ik mooi over zijn keurig geboende vloer bloeden en hem echt wat ellende bezorgen, in plaats van wat licht ongemak. Ik hoopte dat hij weg zou glibberen en glijden over mijn robijnrode levenssap en dat hij de vlekken nooit meer uit het leer van zijn laarzen zou krijgen.

‘Fräulein?’

Ik schrok niet op van zijn stem maar van het gewerschot dat buiten

op de binnenplaats klonk, een knal die door de stilte van zijn kantoor sneed. Een van de zoveel die dagelijks weerklonken.

Hij vertrok geen spier. 'Fräulein, hoorde u me?'

'Ja.'

'U bent door het hoogste gezag ontboden, het bureau van de Führer, zowaar.'

Ergens verwachtte ik trompetgeschal, zoals deze melding zo groots werd aangekondigd.

'Zij hebben uw diensten nodig.'

Aangezien ik niet wist hoe ik moest reageren, hield ik mijn mond.

'Over een uur vertrekt u,' zei hij ten afscheid.

'En als ik niet wil?' Het was mijn mond uit voordat ik er erg in had, alsof iets buiten mij de woorden had gevormd.

Nu was hij zichtbaar geërgerd, waarschijnlijk omdat hij me niet ter plekke kon neerschieten zoals hij, als we op zijn reputatie mochten afgaan, zo vaak had gedaan. Het feit dat het bureau van de Führer genoemd was, betekende al dat ik niet hier zou sterven, niet vandaag, als ik ermee instemde om te vertrekken.

De commandant klemde zijn kaken op elkaar, zijn jukbeenderen leken zo hard als steen en zijn ogen staalgrijs. 'Dan kan ik niet instaan voor de veiligheid van uw familie, of hun lot in de huidige omstandigheden.'

Dat was het dus. Ik zou nazivrouwen bijstaan en helpen levens te schenken, en in ruil daarvoor werd de uiteindelijke dood van mijn familie voorkomen. Daar was geen woord Frans bij. We wisten allebei waar we stonden.

'En de vrouwen hier?' vroeg ik. 'Wie staat hen bij?'

'Die behelpen zich wel,' zei hij, met zijn neus in de papieren. 'Eén uur, Fräulein. Ik raad u aan om dan klaar te staan.'

Mijn lichaam reageerde niet op de koude wind toen ik terug moest marcheren naar Barak 23. Lichamelijk voelde ik, gek genoeg, helemaal niets, zelfs niet nu ik levend en wel uit het grote huis was gekomen. Maar mijn hoofd maalde als een dolle, van alle dingen die ik moest doorgeven aan